

Orientări și curente în geopolitica românească. Geopolitica, știința integralității teritoriale românești

Diana Didă

Am prezentat aici o serie de texte de geopolitică – afirmate sau nu astfel – care au apărut în revista Sociologie Românească în perioada interbelică, între anii 1936 (anul apariției acestei reviste) și 1939. Dorința noastră a fost aceea de a descoperi modalitatea în care geopolitica, o știință încă foarte nouă în acele timpuri, era teoretizată de către specialiștii, sociologii sau nesociologii, care își puneau semnătura în paginile Sociologiei Românești. Am selectat, așadar, mai multe lucrări semnificative pentru a ne lămurii asupra orientărilor și curentelor pe care, se credea, le va lua noua știință a geopoliticii.

Cuvinte cheie: revista Sociologie Românească, sociologia românească interbelică, geopolitică, Ion Conea, Simion Mehedinți, Traian Herseni

În paginile următoare vom lua în discuție câteva texte de geopolitică – afirmate sau nu ca atare în mod explicit – care au apărut în revista **Sociologie Românească** în perioada interbelică, între anii 1936 (anul apariției acestei reviste) și 1939. Dorința noastră a fost aceea de a descoperi modalitatea în care geopolitica, o știință încă foarte nouă în acele timpuri, era teoretizată de către specialiștii, sociologii sau nesociologii, care își puneau semnătura în paginile **Sociologiei Românești**. Am selectat, așadar, o serie de texte semnificative pentru a ne lămurii asupra orientărilor și curentelor pe care, se credea, le va lua noua știință a geopoliticii.

Școala germană este, fără îndoială, cea care i-a conferit geopoliticii statutul de știință autonomă, ieșită din canoanele geografiei politice. Geopolitica, înțeleasă ca Weltpolitik (și chiar mai mult decât atât), a prins foarte ușor în Germania anilor 20-30. De fapt, prima revistă de geopolitică apare în 1923, la doar un an de la moartea lui Kjellen. Este vorba despre

faimoasa *Zeitschrift für Geopolitik*. Faptele dovedesc că la numai 13 ani de la apariția acestei reviste, gândirea geopolitică germană, dar nu numai, era deja foarte bine cunoscută în România. Paginile Sociologiei Românești vor găzdui, încă de la primul număr al acesteia, numeroase studii de geopolitică. Încet-încet, acestea vor dovedi că geopolitica românească începea să se închege și să pornească pe propriul său drum. *Lua astfel naștere geopolitica românească, o geopolitică a națiunii.*

Probabil că ideea aceasta nu a fost pe deplin conștientizată de la bun început. Geopolitica noastră a ajuns să aibă acest caracter după 1940, când România a suferit pierderile teritoriale bine-cunoscute. Dar primii pași în acest sens sunt făcuți încă din 1936, urmând ca, pe măsura trecerii timpului, geopolitica românească să capete tot mai mult caracterul unui veritabil proiect național.

Într-adevăr, primele studii de geopolitică românească ce apar în Sociologie Românească au un caracter mai general. Ele își propun să aducă la cunoștința publicului trăsăturile noii științe, în primul rând, și să intuiască direcțiile spre care aceasta urma să se îndrepte, în al doilea rând. Este și cazul studiului lui **Ion Conea** intitulat „O știință nouă: geopolitica”ⁱ. Conea descrie, destul de amănunțit, sensurile de evoluție ale „noii științe” la nivel internațional, dar nu se mărginește doar la atât, ci are propria viziune despre ceea ce este sau ar trebui să fie geopolitica. Pe scurt, *el vede geopolitica fie ca pe o știință a „relațiilor dintre state”ⁱⁱ, fie a „mediului politic al unui singur stat”ⁱⁱⁱ*, acest mediu trebuind însă urmărit și definit, afirmă Conea, tot pe temei geografic. Observăm că, tributar formației sale de geograf, Conea vede geopolitica mai apropiată de geografie decât de sociologie, ea fiind „expresia politică a unui ansamblu de elemente geografice care converg în ea”^{iv}.

O asemenea perspectivă, apropiată mai degrabă de geografie decât de sociologie, este relativ singulară în geopolitica românească. Acest fapt îl apropie pe Conea de perspectivele occidentale, în special de cea germană, pe care el totuși nu ezită nicio clipă să o critice. Critica sa vine însă mai curând de la geograful Conea, decât de la geopoliticianul Conea. Este vorba despre o critică (pe care o considerăm constructivă), care vine în ajutorul geografiei politice pe care școala germană de geopolitică încerca să o descrie ca pe o știință statică. Geograful român, aproape revoltat de o asemenea de atitudine, aduce multe argumente în favoarea ideii că geografia politică este o știință dinamică. Diferența dintre cele două științe, amândouă dinamice, este dată (evident) de obiectul pe care fiecare dintre ele l-ar avea în vedere.

Obiectul geopoliticii este reprezentat de relațiile dintre state, sau de mediul politic al unui stat (relațiile sale cu vecinii, rezultate din corelarea unor factori geografici sau transformabili în categorii geografice: întinderea teritorială, populația, comunitatea sau diversitatea de interese, origini, tradiție și istorie^v). Cel al geografiei politice este statul, înțeles ca organism care se naște, se dezvoltă și, în cele din urmă, moare. Geografia politică, studiind o entitate vie și dinamică, este și ea vie și dinamică. Este, mai exact, „studiul vieții geografice a statelor, pe care (...) școala de geopolitică din Germania vrea s-o treacă pe seama unei științe noi”^{vi} (geopolitica, n.n).

Interesant este faptul că aceeași problemă, cea a raportului dintre geopolitică și geografie politică, este văzută mult diferit de *sociologul Traian Herseni*. Într-o recenzie (destul de critică) pe care o realizează cărții „*Geopolitique*” al lui **J. Ancel**, Herseni face o diferență clară între geopolitică, știință dinamică și geografia politică, știință statică. Dar iată cum explică Herseni această diferență: „Ancel, împins de înverșunarea sa împotriva geografiei germane, nu mai înțelege exact nici terminologia (...). *Geopolitik* însemnează în primul rând, Politică, adică politică geografică, politică în raport cu solul, câtă vreme *Politische Geographie*, este dimpotrivă Geografie, adică studiul repartizării formelor politice. Prima are un caracter normativ, ea arată și condițiile ideale de teren pentru desăvârșirea optimă a statului (s.n.), cea de a doua are un caracter strict explicativ, constată și lămurește faptele așa cum le găsește (s.n.)”^{vii}. Unghiul de abordare este, precum se înțelege, opus celui adoptat de Conea.

Herseni pare mai apropiat de concepția de esență a geopoliticii germane, care considera geopolitica o „tehnologie”, un instrument normativ menit să ghideze politica unui stat în afara și în interiorul granițelor sale. Conea, din contră, o considera mai curând un mod de analiză sau de „citire” geografică a relațiilor dintre state, a mediului politic internațional. De fapt, pentru Conea, geopolitica reprezenta nici mai mult nici mai puțin decât „*geografie aplicată*”^{viii} realităților prezente. El subliniază în mai multe rânduri caracterul *actual* (în sensul strict al temporalității) al geopoliticii. Or, normativitatea despre care vorbea Herseni este aplicabilă atât prezentului, cât și viitorului. Sau, poate, mai ales viitorului, dat fiind scopul ultim al geopoliticii în viziunea sociologului (în bun spirit gustian): „*desăvârșirea optimă a statului* (s.n)”. Avem aici, fie și *in nuce*, varianta românească a geopoliticii – cea națională, ghidată tocmai de ideea desăvârșirii și consolidării unității statale a României.

Herseni alege drept obiect al geopoliticii tocmai statul, „în esența sa spațială”^{ix}. De aceea, arată în continuare Herseni, „este **clar că geopolitica este o știință a statului sub un anumit aspect al lui, cel spațial, deci este o știință socială, teleologică (s.n.)**, pe când **geografia politică** este o știință a Terrei, sub un anumit aspect al ei, cel politic, deci este **o știință naturală, cauzală, deterministă (s.n.)**”^{xvii}. Sociologul Herseni pare să intuiască mult mai bine decât geograful Conea coordonatele pe care se va dezvolta la noi (și în lume, mai ales după al doilea război mondial) geopolitica: o **știință socială**, axată pe stat și pe nevoile acestuia.

Este obligatoriu însă, în acest context, să mai subliniem un aspect. În ciuda faptului ca Ion Conea a eșuat la început să intuiască direcțiile pe care geopolitica românească avea să le urmeze, contribuția sa la dezvoltarea acestei științe avea să fie enormă. În anii următori, în paginile **Sociologiei Românești** și apoi în cele ale **Geopoliticii și Geoistoriei**, Conea va semna o serie de articole strălucite care au devenit repere în geopolitica românească.

Dar Conea nu a semnat în **Sociologie Românească** numai articole mai largi, ci și recenzii la fel de interesante. Și prin acestea a contribuit, fără îndoială, la popularizarea și la mai buna cunoaștere a geopoliticii românești.

În 1939, de pildă, el scrie două astfel de recenzii în **Sociologie Românească**. Prima se referea la un articol pe care **Simion Mehedinți** îl publică în cea mai importantă revistă de geopolitică din Germania, **Zeitschrift fur Geopolitik**. Articolul lui Mehedinți avea titlul „**Die geopolitische Lage Rumaniens**” și apăruse cu un an înainte de a fi semnalat de către Ion Conea^{xi}. Recenzia pe care o face Conea include o largă prezentare a ideilor pe care Mehedinți le expusese în revista germană. Astfel, tot pe urmele lui Conea, putem și noi să le cunoaștem așa cum au fost ele formulate în revista germană.

În acest articol, Mehedinți reia vechea sa teorie despre importanța (insuficient cunoscută) a **istmului ponto-baltic**. Acesta desparte, arată Mehedinți, două lumi: „geomorfologia, clima, vegetația, regimul apelor curgătoare – fiecare dintre acestea este de *un fel* (s.n.) în estul și de *alt fel* (s.n.) în vestul acestui istm”^{xiii}. Dar, chiar mai important decât a fi granița dintre două entități geografice diferite, istmul ponto-baltic este granița a două culturi politice. A devenit astfel o dată cu revoluția bolșevică, despărțind lumea europeană, democratică, de cea sovietică, care „calcă în picioare dreptul internațional și declară război tuturor acelor care nu se voiau comuniști”^{xiii}. Rolul care îi revine în acest context istmului ponto-baltic este cel de

„cordon sanitar”, cu termenul lui Mehedinți, sau de „carantină europeană”, cu cel al lui Conea. De aceea, istmul acesta este „pentru lumea statelor din Apus de mare importanță. Din punct de vedere geologic, morfologic, climatic, hidrografic, biogeografic, etnografic, antropogeografic, **geopolitic** (s.n.), țările baltice cu Polonia și România laolaltă construiesc hotarul Europei în fața Marii Siberii”^{xiv}. Încă o dată, Mehedinți intuiește pericolul rusesc ce pândește România și celelalte state de graniță. Timpul i-a dat, din păcate, dreptate. Geografia și spiritul său au fost înfrânte de politic, iar România, împreună celelalte state aflate în vecinătatea Rusiei sovietice au fost ocupate și incluse în foarte scurt timp în blocul comunist. Românii, din cauza statutului lor de „popor de margine”^{xv}, au trebuit să suporte timp de aproximativ patruzeci de ani o ocupație politică, economică și militară dintre cele mai dure.

A doua recenzie pe care o avem în vedere aici este cea pe care Conea o realizează cărții lui **Mihai David**, intitulată „**Considerațiuni asupra Statului român**”^{xvi}. Este tot o carte despre geopolitică, din care Conea extrage pasaje largi, ilustrative pentru concepția generală a lui M. David. De pildă, acesta consideră că sunt necesare o serie de trei prelegeri menite să clarifice statutul geopolitic al statului român. Prima dintre ele, „Probleme de ordin geopolitic ale spațiului ocupat de statul român”, se referă la „locul pe care îl ocupă teritoriul țării noastre, gândindu-ne nu numai la problemele vecinătății, ale complexului politic european, dar și la împrejurările speciale de desăvârșire istorică ca națiune și ca stat”^{xvii}. Cea de-a doua, intitulată „Structura economică a Statului român” are, evident, în vedere „putințele de dezvoltare ale acestor ținuturi”, în timp ce cea de-a treia, „Problemele populației cu privire specială asupra țăranului român”, se vrea o analiză atentă a stării demografice a populației României, cu focalizare specială asupra țăranului român^{xviii}. Să reținem și definiția pe care M. David i-o dă geopoliticii: „analiza potențialului și virtualităților politice care zac în cele două elemente (...) pământul și poporul unui stat. Puterea și menirea unei națiuni ca expresie politică, analiza ca și descifrarea și indicarea acestora, iată obiectul disciplinei geopoliticii”^{xix}. Deși M. David pare mai apropiat ca și concepție de Herseni decât de Conea, acesta din urmă nu are decât cuvinte de laudă pentru cartea al cărei recenzor este. Și aceasta întrucât, arată Conea, „*la noi această literatură este abia la început* (s.n.)”^{xx}, astfel încât orice încercare mai mult sau mai puțin reușită este foarte merituoasă în esența ei.

De la Conea mai aflăm un lucru extrem de interesant și de important, care astăzi pare uitat. Prima revistă de geopolitică de la noi nu este **Geopolitica și geoistoria. Revistă română pentru sud-estul european**, care apare în 1941, ci **Affaires Danubiennes**, care apăruse încă

din 1938. Despre aceasta, Conea scria: „avem (...) o *revistă geopolitică* (apare sub îngrijirea unui comitet în frunte cu profesorul (și) de politică – ca și Kjellen – Dimitrie Gusti) decât care nici chiar *Zeitschrift fur Geopolitik* (...) nu este mai presus: *Affaires Danubiennes* (...) are colaboratori din întreg orizontul geopolitic dunărean, ba și din Polonia, Franța^{xxxi}. Este, iată, o revistă la care tot sociologia, sau sociologii, au o importanță capitală.

În acest context legat de cărțile de geopolitică ce apar la noi trebuie să mai amintim o lucrare. Este vorba despre cea a lui *Virgil Tempeanu*, intitulată „*Die geopolitische Lage Rumaniens und Deutschland*”, care apare în 1937 la București. Cartea aceasta este prezentată în paginile *Sociologiei Românești* doi ani mai târziu, tot prin intermediul lui Ion Conea^{xxii}. Pornind de la ideea României ca țară de răspântie între Apus și Răsărit, autorul, Virgil Tempeanu, sugerează că orientarea politicii românești trebuie să fie spre vest, spre Germania. Așa ar fi cerut, considera el, situația noastră geopolitică și relațiile economice naturale^{xxiii}. Aceasta mai ales din cauza faptului că România, ca „țară de tranziție”, este văzută de bolșevici „ca o poartă spre Apus^{xxiv}”. La fel, occidentalii văd în România o poartă spre Răsărit, ceea ce face ca la noi, unde „se încrucișează căile internaționale care duc dinspre Occident spre Orient și din nordul Europei spre sud-est (...) atât puterile din vest cât și cele din est vor deopotrivă să-și asigure influența asupra acestui important ținut^{xxv}”.

O lucrare în care preocuparea pentru integralitatea teritorială a României este afirmată în mod direct și răspicat apare în *Sociologia Românească* de la sfârșitul anului 1937. Ea îi aparține unui autor mai puțin cunoscut, *Constantin Enescu*, și poartă un titlu interesant: “Semnificația alegerilor din decembrie 1937 în evoluția politică a neamului românesc^{xxvi}”. Din nou, fără a avea un caracter geopolitic afirmat, acest text poartă în sine sâmburele acestei științe. În sprijinul acestei afirmații, observăm similaritatea tematică și de stil dintre Ion Conea, de pildă, și a sa metaforă a izbulucului^{xxvii} și ideea lui C. Enescu conform căreia “România este o unitate geografică: un șir rotund de munți ce cuprind un podiș unde s-a zămislit națiunea română. În vremuri grele, poporul român a locuit la munte, în depresiunile dintre munți, unde viața era mai înlesnită; în vremuri de liniște s-a coborât la câmpie, unde avea posibilitatea să ducă o viață mai bogată deși mai nesigură^{xxviii}”. Observăm așadar că, în ciuda faptului că geopolitica românească se află abia la început, regăsim deja o serie de teme și de idei care vor circula între toți adepții acestei științe. Concluzia pe care o putem trage de aici este aceea că toate aceste teme se impun geopoliticienilor în mod natural, venind dinspre realitate și nevoile sale

(în acest caz statul-națiune) spre știința care își propune să descrie, să analizeze și, în cele din urmă, să protejeze respectiva realitate.

Ca și Mehedinți, de pildă, Enescu vorbește despre România ca despre o “*țară de răspântie*”^{xxix}. Acest caracter al țării ne plasează din punct de vedere geopolitic în mai multe arii de influență: balcanică, est-europeană și central europeană (toate fiind mari spații culturale, economice și politice de o însemnătate majoră la nivel continental). Astfel, România privește “în parte spre sud, spre Mediterana, de unde a venit influența Bizanțului, dar mai târziu invazia turcească; spre răsărit, de unde au venit năvălitorii, de la huni până la tătari și unde am avut (...) presiunea moscovită; spre apus, unde stăpânirea ungară s-a continuat prin presiunea politică a monarhiei habsburge”^{xxx}. Interesant este că acest termen de *presiune* (între state) apare și la Ion Conea, unde constituie (sau este propus a constitui) însuși *obiectul* geopoliticii. Iată deci doar câteva elemente de factură geopolitică ce apar în acest text și care ne-au îndreptățit să îl amintim și să îl considerăm relevant pentru tema noastră.

ⁱ Ion Conea, „O știință nouă: geopolitica”, în rev. „Sociologie Românească”, nr. 9-10, sept-oct., 1937

ⁱⁱ Idem, p.408

ⁱⁱⁱ Ibidem, p.412

^{iv} Ibid.

^v Ion Conea, op.cit., p.412

^{vi} Idem, p.410-411

^{vii} Traian Herseni, recenzie la J. Ancel - „Geopolitique”, Paris, 1936, în Sociologie românească, nr.11, 1936

^{viii} Ion Conea, op.cit., p.412

^{ix} Traian Herseni, op.cit., p.48

^x idem

^{xi} Ion Conea – recenzie la Simion Mehedinți, „Die geopolitische Lage Rumaniens”, apărut în Zeitschrift für Geopolitik, în Sociologie Românească, an. IV, nr. 4-6, aprilie-iunie, 1939

^{xii} Simion Mehedinți, op. cit., apud Ion Conea, p. 304

^{xiii} Idem, p.305

^{xiv} Ibidem

^{xv} Simion Mehedinți, op.cit., apud I. Conea, op. cit., p.304

^{xvi} Ion Conea - recenzie la Mihai David, „Considerațiuni asupra Statului român”, Iași, 1939, recenzie apărută în Sociologie Românească, an IV, nr. 4-6, aprilie-iunie, 1939

^{xvii} Mihai David, op.cit., apud I. Conea, op.cit., p.305

^{xviii} Idem, p.305

^{xix} Ibidem, p.306

^{xx} Ion Conea, op.cit., p.305

^{xxi} Ion Conea, op.cit., p.305

^{xxii} Ion Conea, recenzie la Virgil Tâmpăanu – „Die geopolitische Lage Rumaniens und Deutschland”, București, 1937, în Sociologie Românească, an IV, nr. 1-3, ianuarie-martie, 1939

^{xxiii} Ion Conea, sintetizând ideile lui V. Tempeanu, p.116

^{xxiv} V. Tempeanu – op.cit., apud Ion Conea, p.116

^{xxv} idem.

^{xxvi} Constantin Enescu – “Semnificația alegerilor din 1937 în evoluția politică a neamului românesc”, în Sociologie Românească, an II, noiembrie-decembrie, 1937

^{xxvii} Ion Conea și metafora sa sunt numai un exemplu în acest sens. În fapt, toată școala geopolitică românească aderă la ideea constituirii poporului român în și în jurul bazinului transilvan (ideea Transilvaniei ca Mittelpunkt românesc)

^{xxviii} C. Enescu, op.cit., p.512

^{xxix} idem

^{xxx} Ibidem

Romanian geopolitics: trends and subjects. The science of Romanian territory as a full entity

In the following, we have selected a number of geopolitical works, published in the sociological review Sociologie Romaneasca between 1936 and 1939. Our purpose was to observe in what manner the science of geopolitics, a still new science in that time, was considered to develop in the future. We selected a few significant texts wrote by some important geopoliticians, in order to understand the trends they imagined for the future (for them) science of geopolitics.

Tags: Sociologie Romaneasca, Romanian interwar sociology, geopolitics, Ion Conea, Simion Mehedinti, Traian Herseni